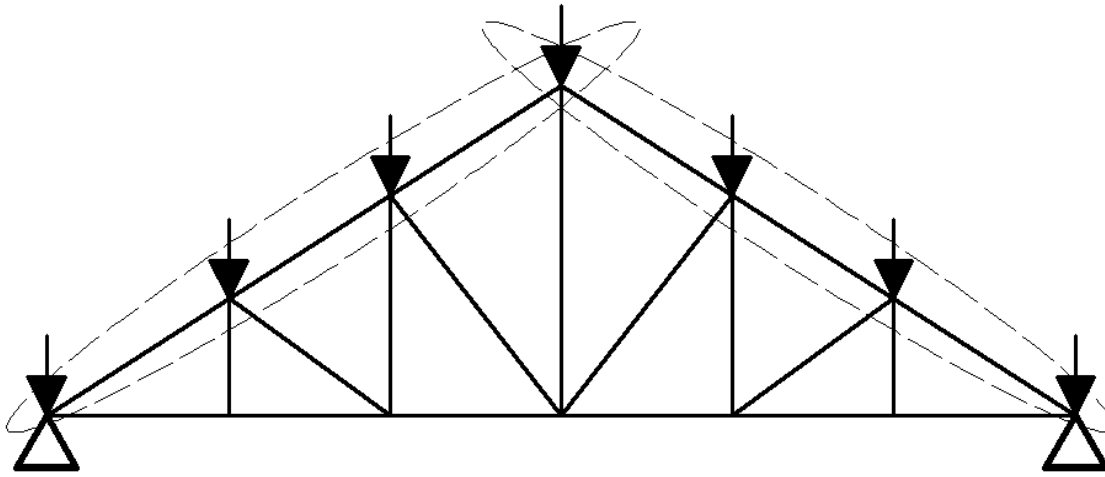

BASINÇ ÇUBUKLARI

Tanım:

- Boyuna doğrultuda aksenal basınç kuvveti taşıyan elemanlara **“Basınç Çubuğu”** denir.
- Basınç çubukları, sadece aksenal basınç kuvvetine maruz kalırlar.
- Bu çubuklar üzerinde **“Eğilme ve Kesme”** etkileri yoktur.

Kafet sistemin üst başlık çubuklarının tamamı verilen yükleme altında Basınç çubuğu olarak çalışır

Düzlem kafes sistemin üst başlık çubukları düşey yükler altında basınca çalışır.

Kemer formunda elik kpr uygulaması: Kpr platformundaki Düşey yüklerden dolayı kolonlar (iki ucu mafsallı) ve kemer sistemi basınca çalışır

- Basınç çubuklarında, elemana etki eden aksenal basınç kuvveti, elemanın emniyetle taşıyabileceği yük değerinin üzerine çıktığında, eleman doğrusallığını kaybederek eğilmeye başlar, bu olaya “***Basınç Çubuğunun Burkulması***” denilir.
- Burkulma bir *stabilite* problemidir.
- Basınç çubuklarının hesap ve tahkikleri *burkulmaya* göre yapılır.

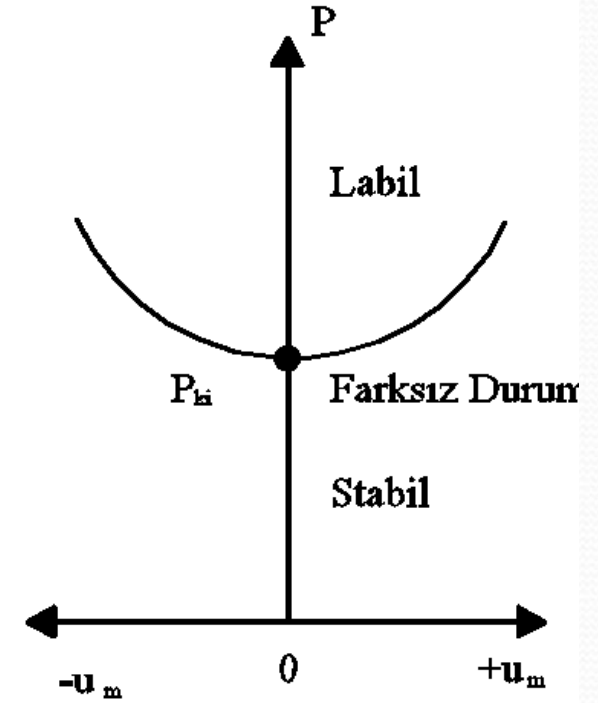
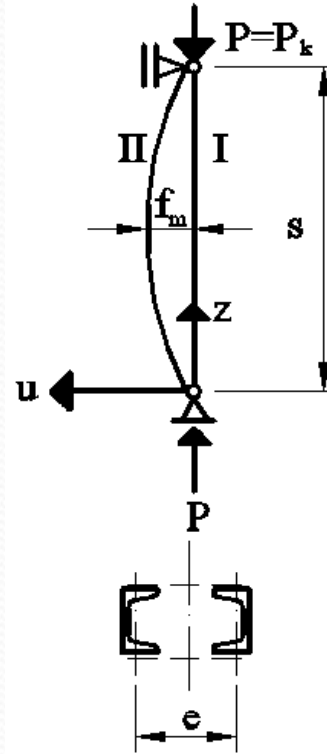
- *Basın çubuklarında perçin veya civatalar için açılan delikler kesit alanından düşülmez. Tüm kesitin (birleşim elemanları da dahil) basınç yükü aldığı kabul edilir. Dolayısıyla hesaplarda brüt kesit değerleri kullanılır.*

- Ülkemizde Basınç çubuklarının tasarımında yaygın olarak DIN 4114 ve TS 648 şartnameleri kullanılmaktadır, **(Bölüm 3.2)**.
- Bu şartnameye göre Basınç çubuklarının hesabı **“w” Metodu** ile yapılır.
- **“Burkulma katsayıları”** yöntemi denilen bu yöntem sadece **St 37** ve **St 52** çelikleri için geçerlidir.

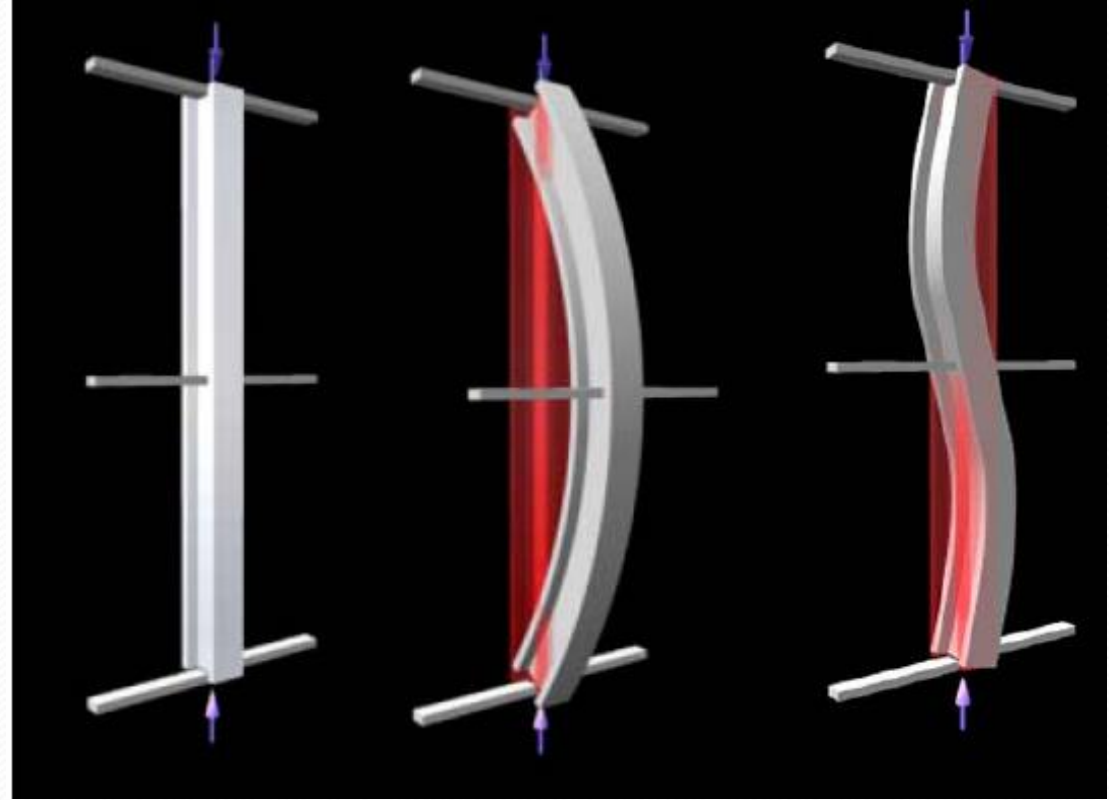

➤ *İdealize edilmiş basınç çubuklarının burkulma sonucu göçmeleri, bir mukavemet sınırının aşılmasıyla değil bir stabilite sınırının aşılmasıyla gerçekleşir.*

- ✓ $P < P_{kir} \Rightarrow$ Kararlı Denge Durumu
- ✓ $P = P_{kir} \Rightarrow$ Farksız Denge Durumu
- ✓ $P > P_{kir} \Rightarrow$ Kararsız Denge Durumu

a)

b)

c)

İki ucu mafsallı kolonun kuvvetli ve zayıf eksenler etrafında burkulması:

a. Burkulmamış çubuk

b. Kuvvetli eksene dik burkulmuş çubuk

c. Zayıf eksene dik burkulmuş çubuk

Burkulma Yüğü ?

Malzemesi Hooke kanununa uyan (Lineer Elastik), iki ucu mafsallı, prizmatik bir çubukta, burkulmayı başlatan yüğü “*Kritik Burkulma Yüğü*” veya “*Euler Burkulma Yüğü*” denir.

İki ucu mafsallı bir elemanda burkulma yüğü:

$$P_{kritik} = \frac{\pi^2 \cdot EI}{L_b^2}$$

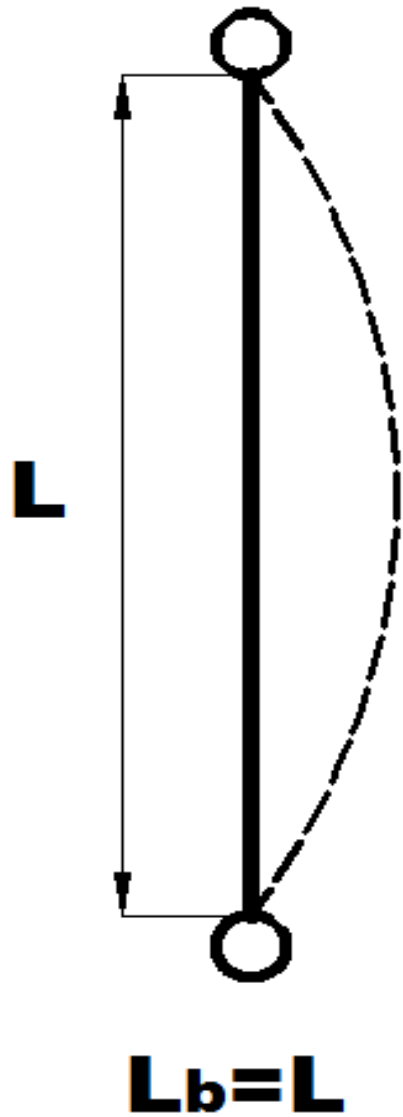
P_{Kritik} = Çubuğun taşıyabileceği Kritik basınç yüğü

E = Çelik malzemenin Elastiklik modülü, (E=2100 000 kg/cm²)

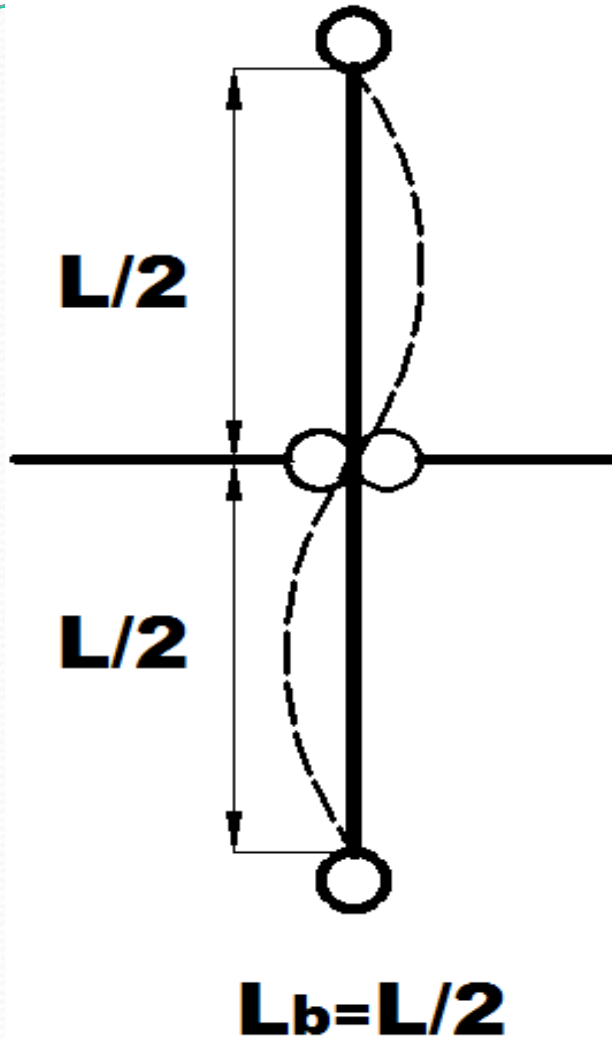
I = Kesitin atalet momenti, (cm⁴)

L_b = Çubuğun burkulma boyu

$$P_{kritik} = \frac{\pi^2 \cdot EI}{L^2}$$

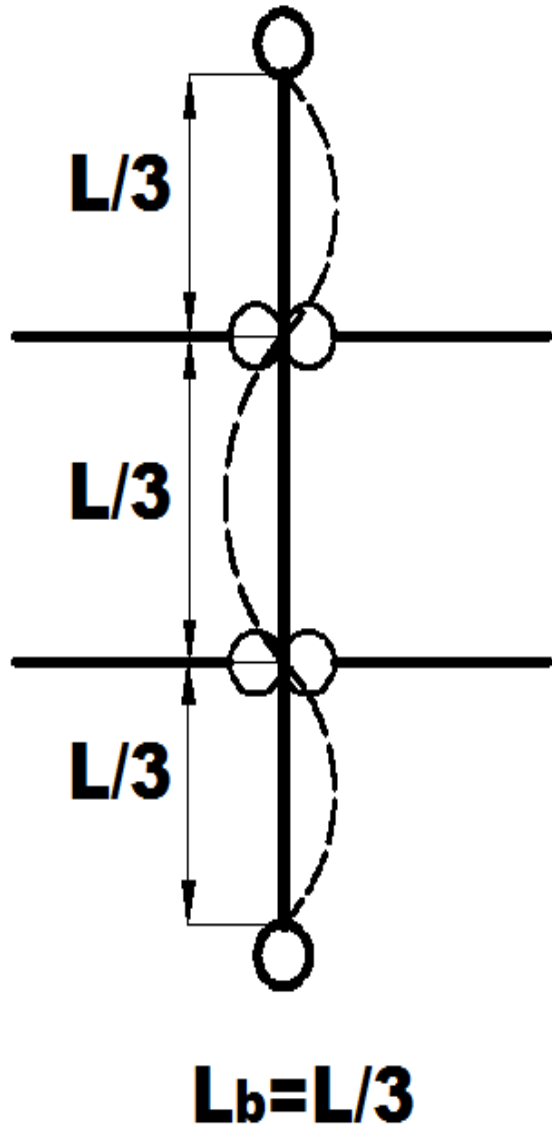

$$P_{kritik} = \frac{\pi^2 \cdot EI}{L^2}$$

İfadesinde $L_b = L/2$ yazılırsa;

$$P_{kritik} = 4 \cdot \frac{\pi^2 \cdot EI}{L^2}$$

$$P_{kritik} = \frac{\pi^2 \cdot EI}{L^2}$$

İfadesinde $L_b = L/3$ yazılırsa;

$$P_{kritik} = 9 \cdot \frac{\pi^2 \cdot EI}{L^2}$$

Kritik (Euler) Burkulma Gerilmesi ?

P_{kritik}- yükü altında çubukta oluşan burkulma gerilmesinin değeri ise;

$$\sigma_{Ki} = \frac{P_{Kritik}}{F} = \frac{\pi^2 * EI}{F * L_b^2}$$

$$\left. \begin{array}{l} i^2 = \frac{I}{F} \\ \lambda = \frac{L_b}{i} \end{array} \right\} \Rightarrow \sigma_{Ki} = \frac{\pi^2 * E}{\lambda^2}$$

σ_{ki} = Çubuğun taşıyabileceği **Kritik burkulma gerilmesi**

F = Basınç Çubuğu **kesit alanı** (cm²)

i = Basınç çubuğunun **atalet yarıçapı**

λ = Basınç çubuğunun **narınlığı**

Burkulma Boyu (L_b) ?

- ✓ Burkulma boyu; çubuk uçlarının mesnetlenme şartlarına göre değişir.
- ✓ Kafes sistemlerinde basınç kuvvetine maruz çubuklarda, burkulma (L_b) boyları, çubukların kendi boylarına eşittir. Yani kafes çubuklarında burkulma boyu olarak çubuğun, iki düğüm noktası arasında kalan uzunluğu alınır.

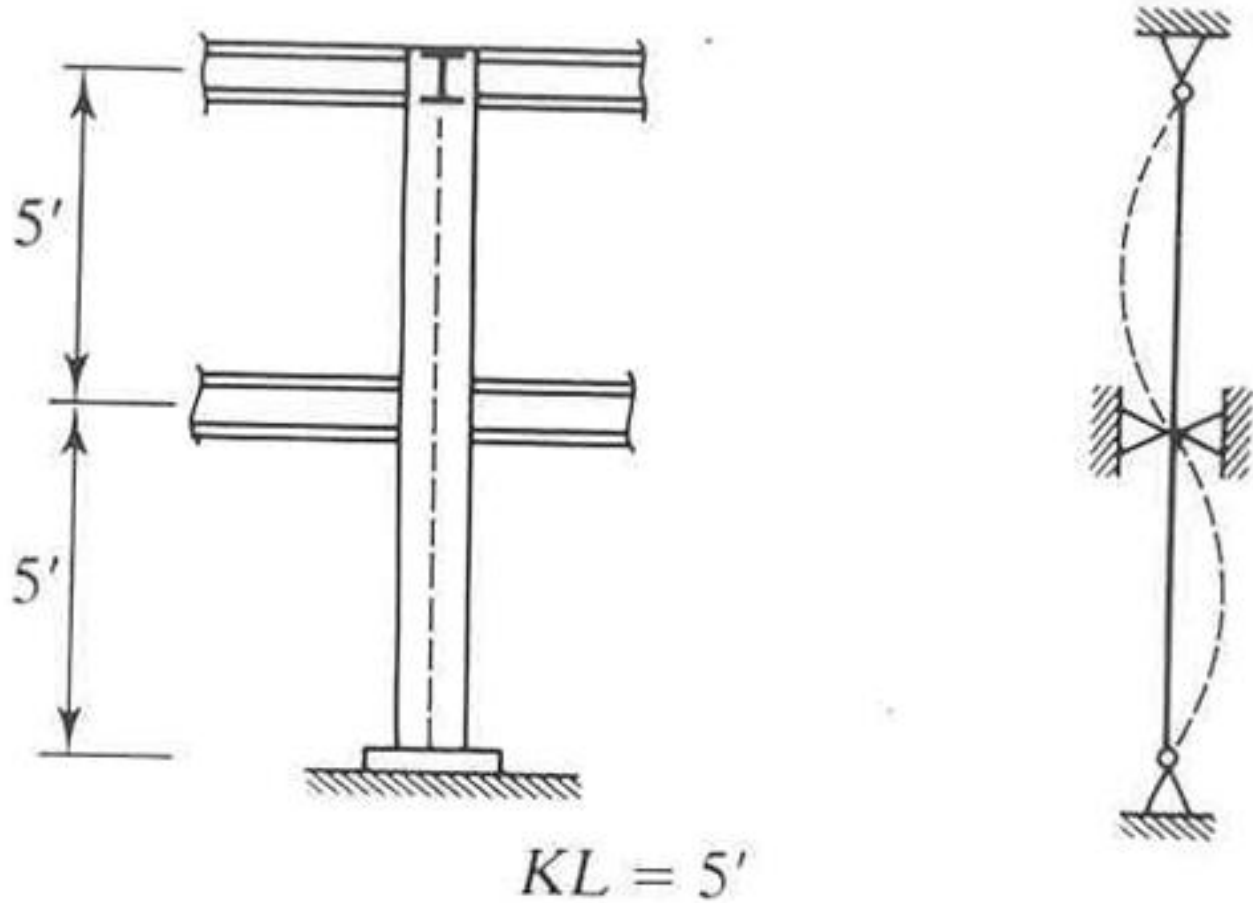
Basınç Çubukları İçin Burkulma Boyları (TS 648)

Kesikli çizgilerle basınç çubuğunun burkulma şekli gösterilmiştir.	(a)	(b)	(c)	(d)	(e)	(f)
Teorik burkulma boyu	0.5 S	0.7 S	1.0 S	1.0 S	2.0 S	2.0 S
Tavsiye edilen burkulma boyu S_k	0.65 S	0.8 S	1.2 S	1.0 S	2.10 S	2.0 S
Bilgi	Dönme ve öteleme önlenmiş Dönme serbest, öteleme önlenmiş Dönme önlenmiş, öteleme serbest Dönme ve öteleme serbest					

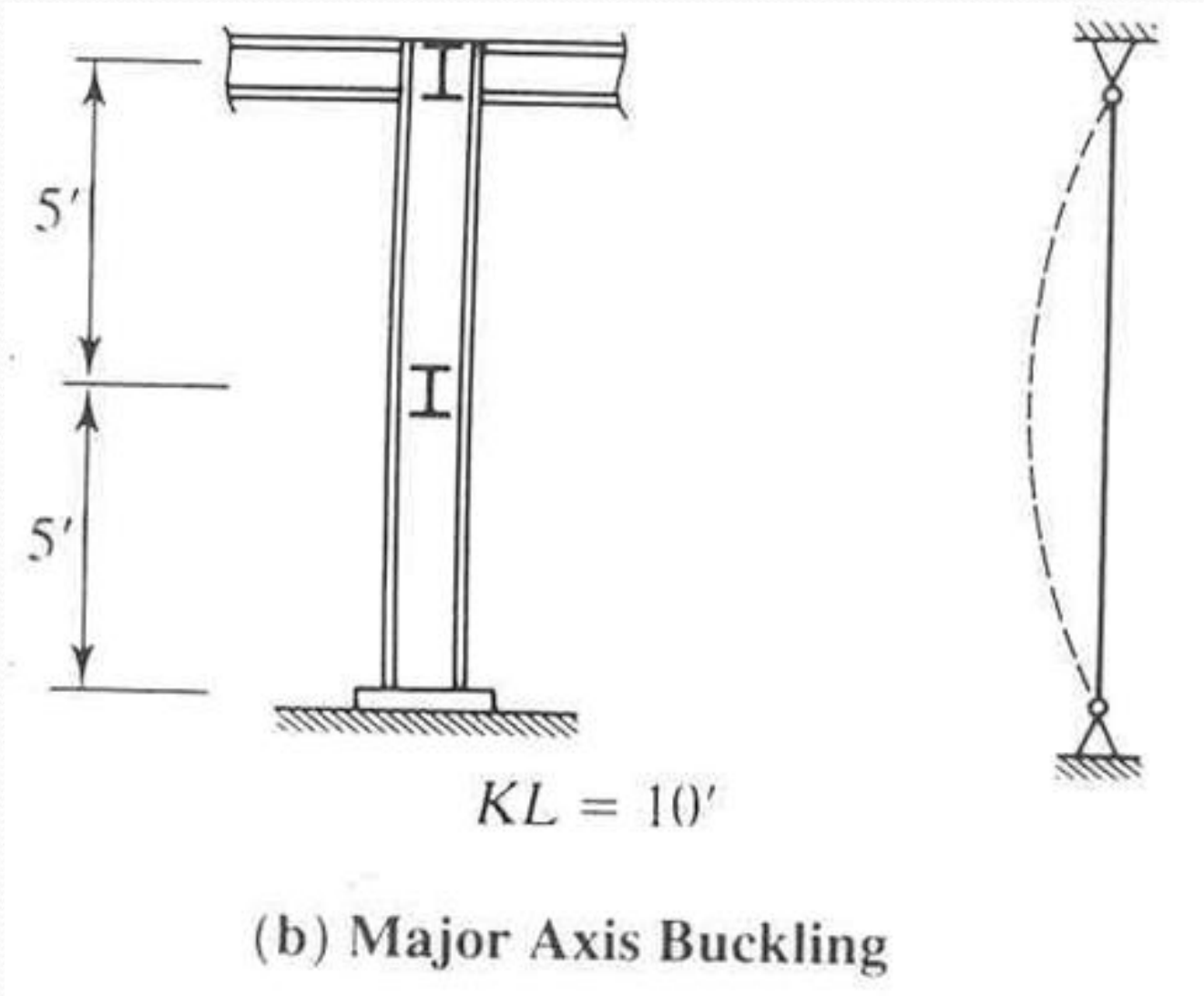
Farklı eksenlerde burkulma boylarının belirlenmesi

(a) Minor Axis Buckling

Farklı eksenlerde burkulma boylarının belirlenmesi

Narinlik Katsayısı, (λ) ?

- Narinlik katsayısı; Basınç çubuğunun “ L_b ” burkulma boyunun “ i ” Atalet yarıçapı değerine oranı olarak ifade edilir. Her eksen takımı için ayrı ayrı hesaplanır.

$$i_x = \sqrt{\frac{I_x}{F}} \quad \Rightarrow \quad \lambda_x = \frac{L_x}{i_x}$$

$$i_y = \sqrt{\frac{I_y}{F}} \quad \Rightarrow \quad \lambda_y = \frac{L_y}{i_y}$$

L_x , L_y = Çubuğun x ve y eksenlerine göre burkulma boyları

i_x , i_y = Çubuk en kesitinin x ve y eksenlerine göre atalet yarı çapları

Narinlik için kabul edilen en büyük değerler;

- $\lambda \leq 150$ ➤ Yol ve demiryolu köprülerinde,
- $\lambda \leq 200$ ➤ Yol ve demiryolu köprülerinin sadece tali kuvvete çalışan bağlantı çubukları ve genel olarak hafif çelik yapılarda,
- $\lambda \leq 250$ ➤ Çelik Yüksek yapılarda,
- $\lambda \leq 20$ ➤ Burkulma tahkiki gerekmez ve $w=1,0$ alınır.

Basınç çubukları, narinliklerine bağlı olarak, aşırı yüklemelerde üç farklı göçme davranışı gösterirler;

λ_p = Plastik Narinlik Sınırı, (Kritik Narinlik)

Elastik burkulma; Yüksek narinlikli elemanlarda oluşur ($\lambda \geq \lambda_p$)

Elastik olmayan burkulma; Orta narinlikli elemanlarda oluşur
($20 \leq \lambda < \lambda_p$)

Basınç Ezilmesi; Düşük narinlikli elemanlarda (kısa kolonlarda) oluşur
($\lambda < 20$).

Elastik burkulma da kolon ani olarak büyük deplasman yaparak göçer.

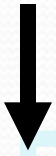

❖ *Çok Katlı Çelik Yapı Çerçeve Kolonlarında;*

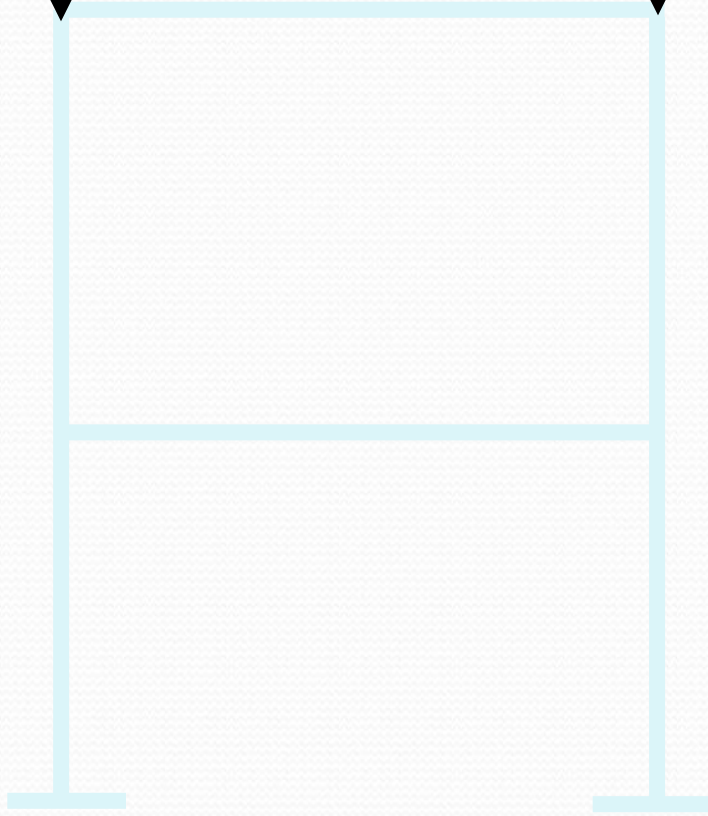
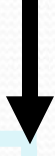
- Çok katlı bir yapının çerçevesini oluşturan kolonlarda, alt ve üst düğüme bağlı olan kolonun mesnet şartları farklıdır.
- Çubuğun bağlandığı düğümdeki rijitliklerin oranına göre değişen bir “**G**” katsayısının hesabı yapılır.
- Kolonun iki ucundaki **GA** ve **GB** değerleri elde edildikten sonra, yatay ötelenmenin önlenmiş veya önlenmemiş olması durumuna göre, ilgili nomogramdan “**k**” değeri belirlenir. Burkulma boyu “**L_b = k * L**” olarak belirlenir.

$$P_{\text{kritik}} \leq P$$

$$P_{\text{kritik}} \leq P$$

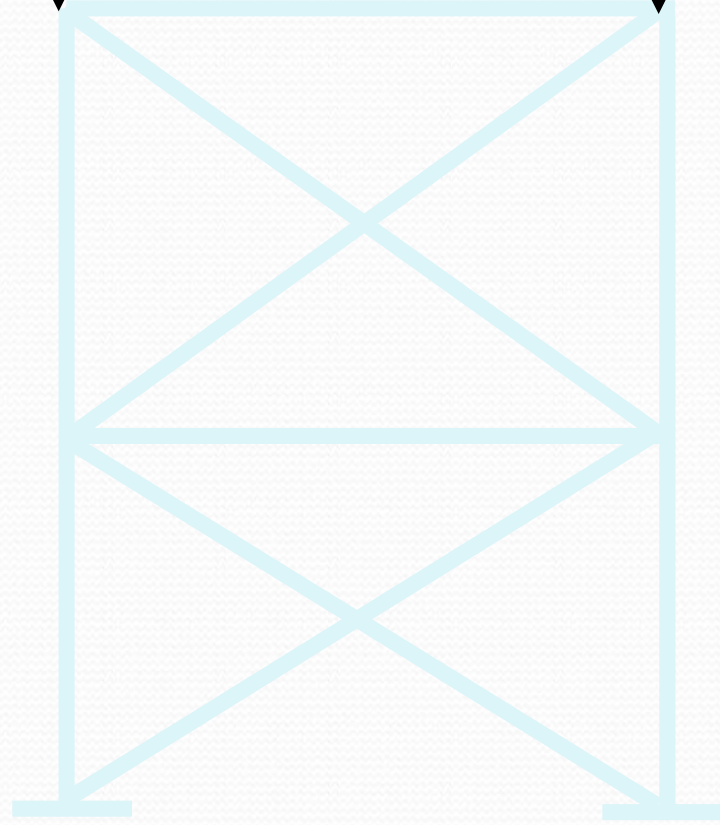

Yatay Ötelenme Önlenmemiş

$$P_{\text{kritik}} \leq P$$

$$P_{\text{kritik}} \leq P$$

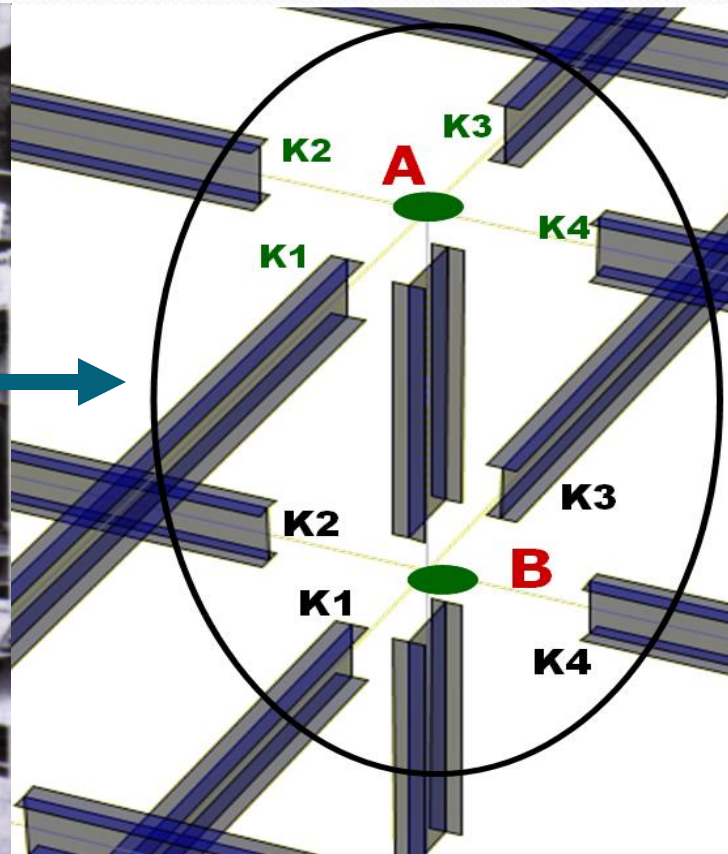
Yatay Ötelenme Önlenmiş

$$G = \frac{\sum \frac{I_c}{L_c}}{\sum \frac{I_g}{L_g}} \left. \right\} \Rightarrow \sum \left(\frac{I_c}{L_c} \right); \text{Kolon Rijidligi} \quad ; \quad \sum \left(\frac{I_g}{L_g} \right); \text{Kiriş Rijidligi}$$

Burada ;

G = Burkulma boyu hesabında kullanılan katsayı,

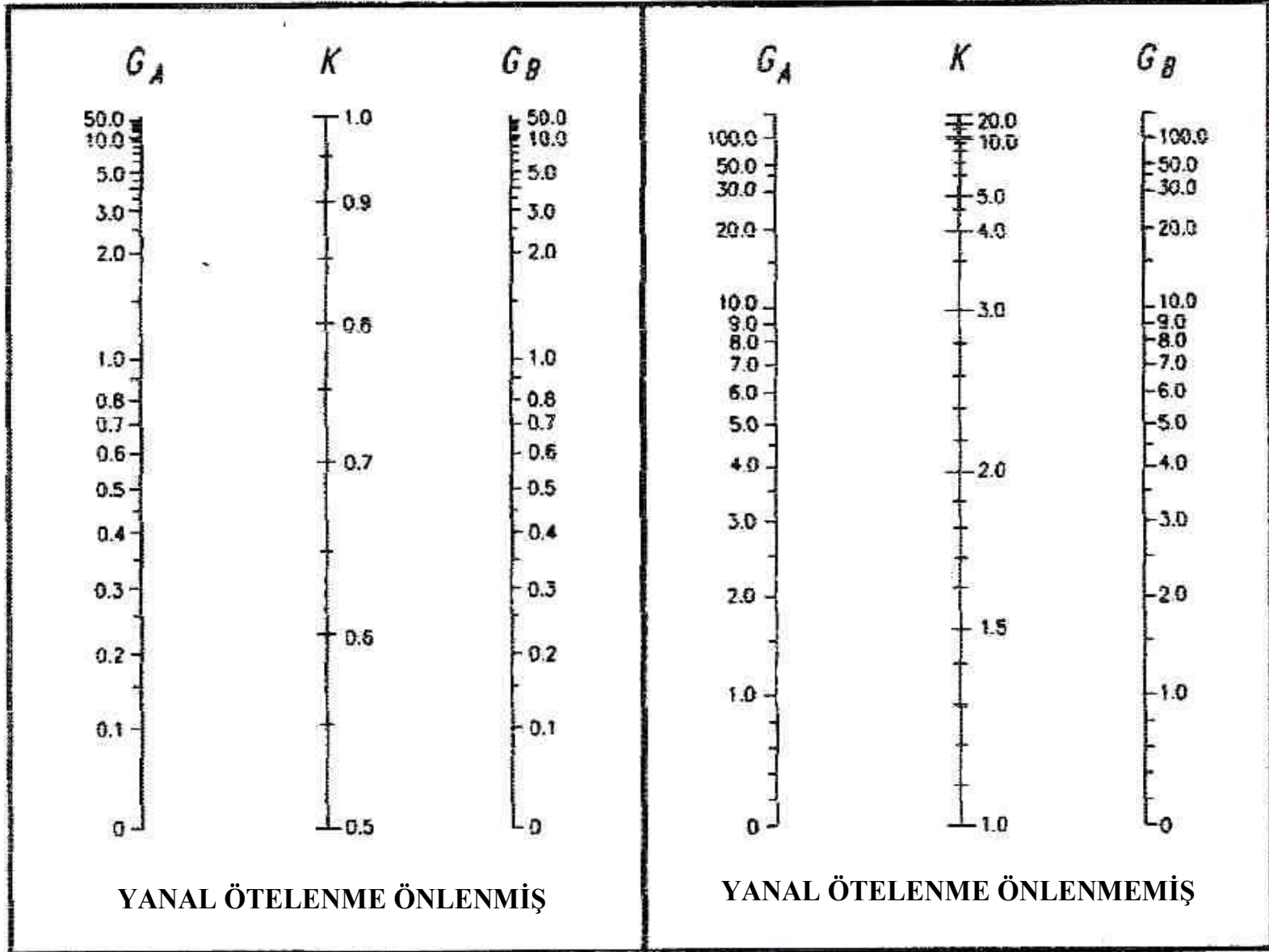
I_c = Göz önüne alınan noktaya rijit bağlanmış ve burkulma boyunun hesaplanacağı düzlemdeki kolonların atalet momenti (cm⁴)

I_g =Göz önüne alınan noktaya rijit bağlanmış ve burkulma boyunun hesaplanacağı düzlemdeki kirişlerin atalet momenti (cm⁴)

L_c =Göz önüne alınan noktaya rijit bağlanmış kolonların boyu (cm),

L_g =Göz önüne alınan noktaya rijit bağlanmış kirişlerin boyu (cm),

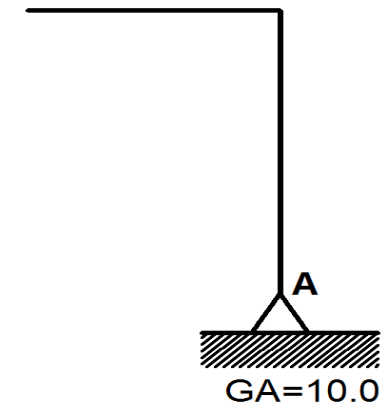
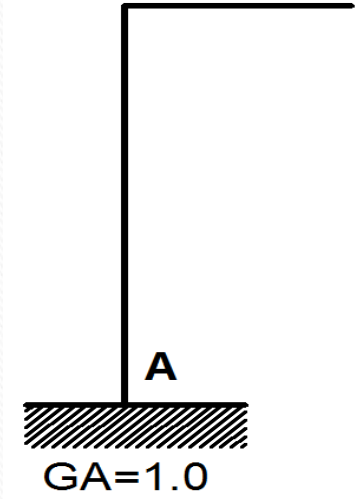
Çerçeveser için geliştirilen Nonogramlar (TS 648)

➤ Kolon temele rijit olarak bağlanmışsa, o noktada hesap yapılmadan direk olarak **G=1.0** alınmalıdır, (TS 648) .

➤ Kolon temele tamamen dönebilir, bir mafsalla bağlı ise **G = 10.0** alınmalıdır, (TS 648) .

❖ Basınç Çubuklarının Gruplandırılması

Basınç çubukları teşkil ediliş şekillerine göre;

1. Tek parçalı basınç çubukları
2. Parçaları sürekli olarak birleştirilen çubuklar
3. Çok parçalı basınç çubukları

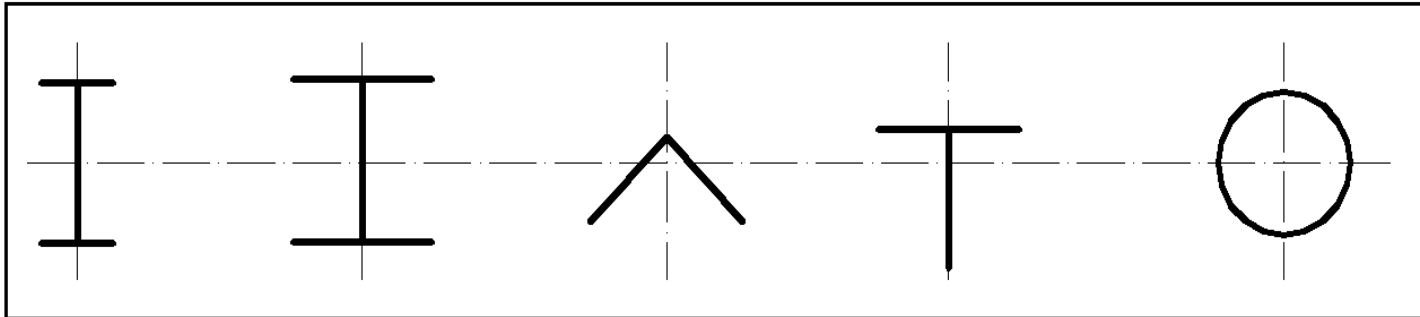
1. Tek Parçalı Basınç Çubukları

Bu tür basınç çubukları tek profilden oluşur.

Bu çubuklarda basınç gerilmesi tahkikleri TS 648 Bölüm 3.2.2 de verilen iki farklı yöntemle yapılabilir. Bu yöntemler;

➤ *Burkulma Sayıları Metodu,*

➤ *Narinlik metodu*

❖ *Burkulma Sayıları Yöntemi İle Basınç Gerilmesi Tahkiki*

- ✓ Sadece **St 37** ve **St 52** çelikleri için geçerlidir. Diğer çelik türleri için uygulanmaz. Çünkü; diğer çelik türleri için geliştirilmiş “**w-Burkulma Katsayıları**” tabloları yoktur.

❖ *Burkulma Katsayıları ile Basınç Gerilmesi Tahkikinde;*

$$\sigma = w \cdot \frac{P}{F} \leq \sigma_{\zeta-em} \quad ; \quad \left(w = \frac{\sigma_{\zeta-em}}{\sigma_{b-em}} \right)$$

Burada;

P = Çubuğa etkiyen en büyük basınç kuvveti, (Kgf)

F = Basınç çubuğunun en kesit alanı, (cm²)

$\sigma_{\zeta-em}$ = Yükleme ve malzemeye göre Çekme Emniyet Gerilmesi, (Kgf/cm²)

w = Narinliğine (λ) bağlı olarak burkulma katsayısı (Çizelge 6 ve 7)

σ_{b-em} = Basınç emniyet gerilmesi, (TS 648-Çizelge 8 den alınır)

λ = Basınç çubuğunun narinliği, (λ , λ_x ve λ_y den büyük olanıdır)

❖ *Narinlik Dikkate Alınarak Basınç Emniyet Gerilmelerinin Tahkiki*

➤ $\lambda < \lambda_P$ ise, Basınç Emniyet Gerilmesi;

$$\lambda < \lambda_p \Rightarrow \sigma_{b-em} = \frac{\left[1 - \frac{1}{2} \cdot \left(\frac{\lambda}{\lambda_p} \right)^2 \right] \cdot \sigma_a}{n}$$

➤ $\lambda \geq \lambda_P$ ise, Basınç Emniyet Gerilmesi;

$$\left. \begin{array}{l} \sigma_{b-em} = \frac{1}{n} \cdot \sigma_{ki} \\ \lambda \geq \lambda_p \Rightarrow n = 2,5 \\ \sigma_{ki} = \frac{\pi^2 \cdot E}{\lambda^2} \\ E = 2,1 \cdot 10^6 \end{array} \right\} \Rightarrow \sigma_{b-em} = \frac{1}{2,5} \cdot \frac{\pi^2 \cdot E}{\lambda^2} = \frac{8290000}{\lambda^2}$$

$$\lambda < 20 \Rightarrow n = 1,67 ; \sigma_{b-em} = \sigma_{\zeta-em}$$

$$20 \leq \lambda < \lambda_p \Rightarrow n = 1,5 + 1,2 \cdot \left(\frac{\lambda}{\lambda_p} \right) - 0,2 \cdot \left(\frac{\lambda}{\lambda_p} \right)^3$$

$$\lambda \geq \lambda_p \Rightarrow n = 2,5$$

$$\lambda_p = \sqrt{\frac{\pi^2 \cdot E}{\sigma_p}} = \sqrt{\frac{\pi^2 \cdot E}{0,5 \cdot \sigma_a}} = \frac{6438,4}{\sqrt{\sigma_a}}$$

$$St37 \Rightarrow \sigma_a = 2400 \text{ kg/cm}^2 \Rightarrow \lambda_p = 131,40$$

$$St52 \Rightarrow \sigma_a = 3600 \text{ kg/cm}^2 \Rightarrow \lambda_p = 107,30$$

n = Güvenlik Katsayısı,

E = Elastisite modülü, (Tüm çelikler için $2,1 \cdot 10^6 \text{ kg/cm}^2$ dir)

σ_{b-em} = Basınç Emniyet Gerilmesi, (kg/cm^2)

λ = Çubuğun narinliği

λ_p = Plastik Narinlik Sınırı, (Kritik Narinlik)

σ_a = Çeliğin Akma Sınırı, (kg/cm^2)

- Yukarıdaki formüller kullanılarak, çubuk için hesaplanan σ_{b-em} (**basınç emniyet gerilmesi**) değerinin, λ çubuk narinliğine ve çelik sınıfına bağlı olarak **TS 648 Çizelge 8** de verilen σ_{b-em} değerinden daha küçük olması gerekir. Bu şart sağlanırsa çubuk kesiti etki eden yükü taşımada yeterlidir. Aksi durumda kesit büyütülmelidir.

➤ ***Tek Parçalı Basınç Çubuklarının Hesap Adımları***

Burada üç farklı problem vardır;

- **Problem.1:** En kesit ve kesite etki eden aksenal basınç kuvveti bellidir. Kesitin yeterliliğinin tahkik edilmesi istenir, (mevcut yapıların değerlendirilmesi).
- **Problem.2:** Çubuğa etki eden aksenal basınç kuvveti bellidir. Bu kuvveti emniyetli bir şekilde taşınabilmesi için gerekli çubuk kesitinin belirlenmesi istenir, (yeni yapı projelendirilmesi).
- **Problem.3:** Çubuk en kesiti bellidir. Çubuğun emniyetle taşıyabileceği yükün belirlenmesi istenir.

1. Çubuğun mesnetlenme şekline göre burkulma boyu belirlenir, ($L_b=?$).
2. Başlangıç kesiti belirlenir. Bunun için burkulma olmayacakmış gibi, $w = 1$ alınır.

$$F = F_0 \geq \frac{P}{\sigma_{\zeta - em}}$$

3. Profil seçilir. Seçilen bu profil için λ_x , λ_y değerleri hesaplanır.

$$\lambda_x = \frac{L_{kx}}{i_x} = \frac{L_x \cdot k_x}{i_x}; \quad \lambda_y = \frac{L_{ky}}{i_y} = \frac{L_y \cdot k_y}{i_y}$$

3. λ_x , λ_y Değerlerinden büyük olanına göre, çelik malzeme cinsine göre, ilgili tablodan burkulma katsayısı (w) alınır [$\lambda < 20$ için $w=1$ alınır].
4. Seçilen kesitin,

$$\sigma = \frac{w \cdot P}{F} \leq \sigma_{em}$$

Şartını sağlayıp sağlamadığı kontrol edilir.

5. Eğer bu şart sağlanmıyorsa;

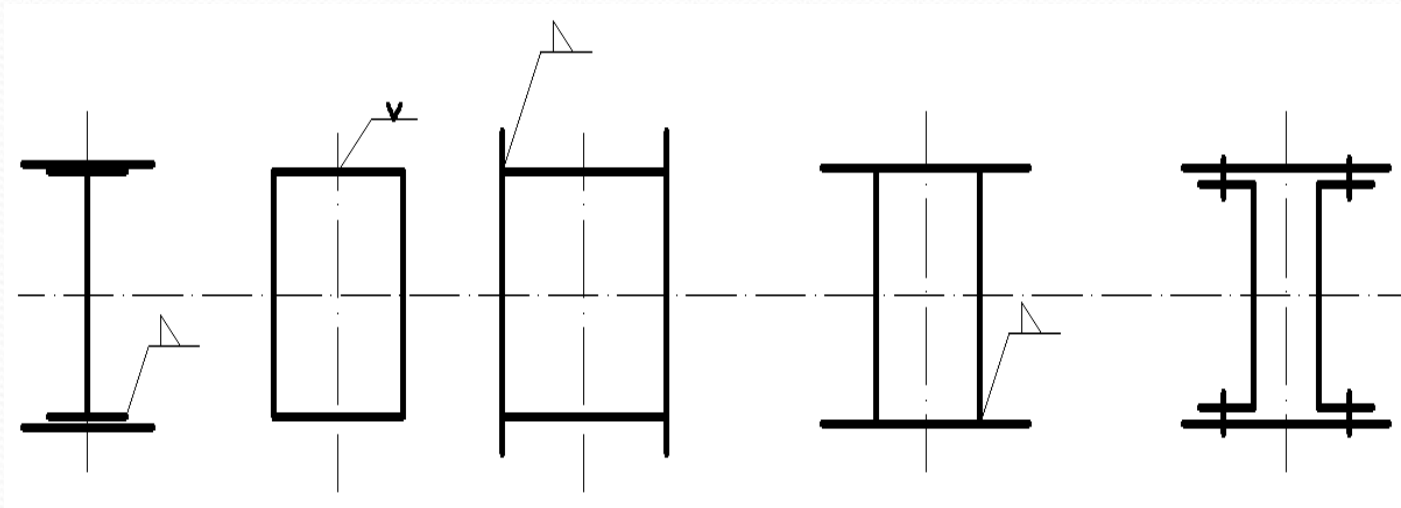
- Yeni bir kesit alanı belirlenir,

$$F_{yeni} = \frac{w \cdot P}{\sigma_{em}}$$

- Bu alana bağlı olarak yeni bir kesit seçilir,
- Yeni kesit için 3. ve 4. işlem adımları yeniden yapılır,
- Beşinci adımdaki şart sağlanana kadar bu işleme devam edilir,
- Bu şart sağlandığı takdirde işleme son verilir.

2. Parçaları Sürekli Birleştirilmiş olan Basınç Çubukları -Tek Parçalı Basınç Çubukları-

- Çok parçalı olmakla beraber, parçaları çubuk boyunca birbirine perçin, cıvata veya kaynakla birleştirilmiş olan çubuklar da “**Tek Parçalı**” sayılırlar.
- Bu tür basınç çubukları da “**Tek Parçalı**” basınç çubukları gibi tahkik edilir.

Bu teŝkilde;

- Çubuk kesitinin X,Y sistem eksen takımınının yeri belirlenir,
- Sistem eksenleri için I_x , I_y atalet momentleri ve i_x , i_y atalet yarıçapları belirlenir,
- Burkulma tahkikleri yapılır.

